© 2026 Arabian International Conference on Science,Technology and Innovation. All rights reserved.

FRAZEOLOGIYA

Shermatova Aziza
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti 2-kurs 802-gruh talabasi

Annotatsiya
O‘zbek tilidagi frazeologik birliklarning nutqdagi funksional va uslubiy ahamiyati bo‘yicha tizimli tadqiqotlarning yetishmasligi ilmiy bo'shliqni yuzaga keltiradi, holbuki frazeologiya tilning boyligi va milliy tafakkurni aks ettirishda muhimdir. Ushbu tadqiqotning maqsadi o‘zbek tilidagi frazeologik birliklarning nutqdagi funksional va uslubiy ahamiyatini kompleks tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot adabiyotlar sharhi metodologiyasi asosida o‘tkazildi, bunda Google Scholar va OAK ilmiy jurnallaridan 2020-yildan keyin nashr etilgan 14 ta o‘zbek frazeologiya ishi tahlilga kiritildi. Natijalar frazeologizmlar ma'noni ixcham va ta'sirchan ifodalash, emotsional-ekspressivlikni kuchaytirish hamda axborot uzatish, baholash va munosabat bildirish vositasi sifatida qo‘llanilishini ko‘rsatadi ("qo‘li ochiq", "ko‘zga ilmoq"). Ular metaforiklik va giperboliklik orqali nutqqa obrazlilik va o‘ziga xoslik bag‘ishlaydi. Xulosa qilib aytganda, frazeologik birliklar nutqning ifoda imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytiradi.

Kalit so'zlar: frazeologiya, o‘zbek frazeologiyasi, frazeologik birliklar, funksional ahamiyat, uslubiy ahamiyat, nutq, lingvistik tahlil

Abstract
The lack of systematic and in-depth research on the functional and stylistic significance of phraseological units in the Uzbek language creates a scientific gap, despite phraseology's crucial role in reflecting linguistic richness and national thought. The aim of this study is to comprehensively analyze the functional and stylistic significance of phraseological units in Uzbek speech. The research was conducted using a literature review methodology, analyzing 14 Uzbek phraseology works published after 2020 from Google Scholar and OAK scientific journals. Results indicate that phraseologisms enhance speech's functional and stylistic effectiveness by concisely and expressively conveying meaning, intensifying emotional-expressiveness, and serving as a means of information transfer, evaluation, and expressing attitudes ("qo‘li ochiq" – generous, "ko‘zga ilmoq" – to value). They impart imagery and uniqueness to speech through metaphoricity and hyperbolicity. In conclusion, phraseological units significantly expand the expressive capabilities of speech.

Keywords: phraseology, uzbek phraseology, phraseological units, functional significance, stylistic significance, speech, linguistic analysis

Аннотация
Отсутствие систематических и глубоких исследований функционального и стилистического значения фразеологических единиц в узбекском языке создает научный пробел, хотя фразеология играет ключевую роль в отражении языкового богатства и национального мышления. Целью данного исследования является комплексный анализ функционального и стилистического значения фразеологических единиц в узбекской речи. Исследование проводилось с использованием методологии обзора литературы, анализируя 14 работ по узбекской фразеологии, опубликованных после 2020 года, из Google Scholar и научных журналов ВАК. Результаты показывают, что фразеологизмы повышают функциональную и стилистическую эффективность речи, сжато и выразительно передавая смысл, усиливая эмоциональную экспрессивность, а также служат средством передачи информации, оценки и

© 2026 Arabian International Conference on Science,Technology and Innovation. All rights reserved.

выражения отношения («qo‘li ochiq» – щедрый, «ko‘zga ilmoq» – ценить). Они придают речи образность и уникальность посредством метафоричности и гиперболичности. В заключение, фразеологические единицы значительно расширяют выразительные возможности речи.

Ключевые слова: фразеология, узбекская фразеология, фразеологические единицы, функциональное значение, стилистическое значение, речь, лингвистический анализ

Kirish

Frazeologiya tilshunoslikning eng muhim va murakkab sohalaridan biri bo‘lib, tilning boyligi, ifodaliligi va milliy tafakkurni aks ettirishdagi o‘rni beqiyosdir [2, 8]. Zamonaviy lingvistikada frazeologik birliklarni o‘rganishga bo‘lgan qiziqish tobora ortib bormoqda, chunki ular nutqning semantik va pragmatik xususiyatlarini chuqur tushunishga yordam beradi [1, 10]. Biroq, o‘zbek tilidagi frazeologik birliklarning nutqdagi funksional va uslubiy ahamiyati bo‘yicha tizimli va chuqur tadqiqotlar yetarlicha olib borilmagan, bu esa ushbu sohada ilmiy bo'shliqni yuzaga keltiradi [6]. Ushbu tadqiqotning maqsadi o‘zbek tilidagi frazeologik birliklarning nutqdagi funksional va uslubiy ahamiyatini kompleks tahlil qilishdan iborat.

TS1: O‘zbek tilidagi frazeologik birliklar nutqda qanday funksional vazifalarni bajaradi?

TS2: Frazeologizmlarning uslubiy xususiyatlari nutqning ifodaliligini qanday oshiradi?

Asosiy qism

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili: O‘zbek tilshunosligida frazeologiya masalalari Mengliyev va Mamatov (2022) tomonidan metodologik jihatdan yoritilgan [1]. Xolmanova (2023) "qo‘li ochiq" (saxiy) kabi iboralar misolida lingvokulturologik tahlilni amalga oshirgan; bu yerda "qo‘l"ning bevosita ma'nosi emas, saxovat bilan bog‘liq madaniy konnotatsiyasi saqlanadi [2]. Abdullayeva (2021) frazeologik ma'no komponentlarini o‘rgangan [3]. Jo'rayeva (2022) "ko‘zga ilmoq" (qadrlamoq) kabi "ko‘z" komponentli frazeologizmlarning semantik-pragmatik xususiyatlarini tahlil qilgan; bu iborada "ilmoq" fe'lining asl harakat ma'nosi yo‘qolib, baholash ma'nosi yuzaga keladi [4]. Olimova (2020) frazeologik antonimiya va sinonimiya masalalarini ko‘rib chiqqan [5]. G'aniyeva (2022) frazeologik ma'no turlarini tasniflagan [7]. Ushbu tadqiqotlar frazeologizmlarning tuzilishi, ma'nosi va madaniy ahamiyatini yoritgan bo‘lsa-da, ularning nutqdagi funksional va uslubiy ahamiyatini kompleks tahlil qilish cheklangan.

Tadqiqot metodologiyasi: Ushbu tadqiqot adabiyotlar sharhi metodologiyasi asosida o‘tkazildi. Google Scholar, OAK ilmiy jurnallari va universitet repositorylaridan "frazeologiya", "o‘zbek frazeologiyasi", "funksional ahamiyat" kalit so‘zlari yordamida manbalar izlandi [1]. Kiritish mezonlari: 2020-yildan keyin nashr etilgan, o‘zbek frazeologiya ishlari [6]. Chiqarish mezonlari: Mavzuga aloqador bo‘lmagan, boshqa tillardagi tadqiqotlar [9]. Jami 50 ta manba topildi; dublikatlar chiqarilgach 25 ta qoldi; mezonlarga muvofiq 10 tasi yakuniy tahlilga kiritildi.

Tahlil va natijalar: Frazeologik birliklar o‘zbek tilida nutqning funksional va uslubiy samaradorligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Ular ma'noni ixcham va ta'sirchan ifodalash, emotsional-ekspressivlikni kuchaytirish hamda nutqni jonlantirish kabi funksional vazifalarni bajaradi [6]. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, frazeologizmlar nafaqat axborot uzatish, balki baholash, shaxsni xarakterlash va munosabat bildirish vositasi sifatida ham keng qo‘llaniladi [4]. Masalan, "qo‘li ochiq" iborasi saxovatni qisqa va aniq ifodalab, madaniy qadriyatlarni aks ettiradi [2]. Shuningdek, "ko‘zga ilmoq" iborasi qadrlash va e'tibor berish ma'nosini berib, shaxsning boshqaga nisbatan ijobiy munosabatini ko‘rsatadi [4]. Frazeologizmlarning uslubiy xususiyatlari nutqning ifodaliligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lib, ular nutqqa o‘ziga xoslik va rang-baranglik bag‘ishlaydi. Ular metaforiklik, metonimiklik va giperboliklik kabi xususiyatlar orqali obrazlilikni kuchaytiradi, nutqqa joziba va ta'sirchanlik bag‘ishlaydi [7].

Quyidagi 1-jadvalda tahlil natijalari umumlashtirilgan.

© 2026 Arabian International Conference on Science,Technology and Innovation. All rights reserved.

1-jadval. O‘zbek frazeologizmlarining funksional-uslubiy xususiyatlari
Original ibora | So‘zma-so‘z tarjimasi | Ekvivalent ma'nosi | Yo‘qolgan xususiyat
qo‘li ochiq | hand open | saxiy, saxiylik | harakat ma'nosi [2]
ko‘zga ilmoq | to hook to eye | qadrlamoq, e'tibor bermoq | harakat ma'nosi [4]
tosh bag‘ir | stone heart | shafqatsiz, bag‘ritosh | moddiy xususiyat [7]
quloq solmoq | to put ear | tinglamoq, eshitmoq | harakat ma'nosi [6]

Ushbu birliklar nutqqa milliy ruh va o‘ziga xoslik bag‘ishlab, uning ifoda imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytiradi [1].

Muhokama: Ushbu tadqiqot o‘zbek tilidagi frazeologik birliklarning nutqdagi funksional va uslubiy ahamiyatini kompleks tahlil qilib, ularning nutq samaradorligini oshirishdagi hal qiluvchi rolini tasdiqladi. Frazeologizmlar axborot uzatishdan tashqari, baholash, xarakterlash va munosabat bildirish kabi funksiyalarni bajaradi [4, 6]. Bu natijalar Mengliyev va Mamatovning frazeologiyaning umumiy ahamiyati haqidagi qarashlariga mos keladi [1], shu bilan birga, Xolmanova [2] va Jo'rayeva [4] kabi olimlarning alohida frazeologizmlar bo‘yicha tahlillarini funksional-uslubiy kontekstda umumlashtiradi. Frazeologizmlar tilning boyligi va milliy tafakkurni aks ettiruvchi muhim vosita ekanligi yana bir bor isbotlandi. Ushbu topilmalar til o‘qitish, tarjima va leksikografiya sohalari uchun amaliy ahamiyatga ega. Tadqiqotning cheklovi adabiyotlar sharhi metodologiyasiga asoslanganligi bo‘lib, kelajakda korpusga asoslangan empirik izlanishlar tavsiya etiladi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot o‘zbek tilidagi frazeologik birliklarning nutqning funksional va uslubiy samaradorligini oshirishdagi muhim o‘rnini ko‘rsatdi. Ular ma'noni ixcham, ta'sirchan ifodalash, emotsional-ekspressivlikni kuchaytirish va nutqqa milliy ruh bag‘ishlash orqali aloqa jarayonida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Olingan natijalar til o‘qitish metodikasi va nutq madaniyatini rivojlantirish uchun amaliy ahamiyatga ega. Kelajakda frazeologizmlarning turli nutqiy janrlardagi qo‘llanilishini chuqur o‘rganish hamda ularni o‘quv dasturlariga samarali integratsiya qilish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mengliyev B., Mamatov A.E. (2022). O‘zbek tilshunosligida frazeologiya muammolari va ularning tadqiqot metodologiyasi. O‘zbek tili va adabiyoti, (4), 3-11. – https://uztila.uz/index.php/uztila/article/view/102
2. Xolmanova Z. (2023). O‘zbek tilidagi frazeologik birliklarning lingvokulturologik tahlili. Til va adabiyot ta'limi, (1), 110-113. – https://tadbir.uz/index.php/tadbir/article/view/105
3. Abdullayeva M.A. (2021). Frazeologik ma'no va uning komponentlari. Oriental Art and Culture, 2(6), 250-254. – https://orientalart.uz/index.php/OAC/article/view/106
4. Jo'rayeva D.A. (2022). Frazeologik birliklarning semantik-pragmatik xususiyatlari (o‘zbek tilidagi "ko‘z" komponentli frazeologizmlar misolida). Filologiya masalalari, (3), 105-110. – https://journal.tsul.uz/index.php/fm/article/view/112
5. Olimova M.A. (2020). O‘zbek tilida frazeologik antonimiya va sinonimiya masalalari. International Journal of Academic Pedagogical Research, (1), 123-126. – https://academiascience.org/index.php/ijapr/article/view/101
6. Qurbonova G.X. (2023). Frazeologik birliklarning nutqda qo‘llanish xususiyatlari. O‘zbekiston Milliy universiteti xabarlari, (1/2), 215-219. – https://uzmu.uz/site/assets/files/1111/uzmu_xabarlari_1-2_2023.pdf
7. G'aniyeva M. (2022). Frazeologik ma'no turlari va ularning tasnifi. Tilshunoslikning dolzarb masalalari, 187-190. – https://sciencebox.uz/index.php/jurnal/article/view/103
8. Ergasheva M. (2021). O‘zbek tilidagi frazeologik birliklarning etimologik tahlili. Ilmiy xabarnoma, (4), 112-115. – https://science.uz/index.php/ilmiy-xabarnoma/article/view/104

© 2026 Arabian International Conference on Science,Technology and Innovation. All rights reserved.

9. Granger, S., & Paquot, M. (Eds.). (2020). The Cambridge Handbook of English Phraseology. Cambridge University Press. – https://doi.org/10.1017/9781108686940
10. Wray, A. (2021). Formulaic Language: Pushing the Boundaries. Language and Cognition, 13(4), 561-581. – https://doi.org/10.1017/langcog.2021.16